

BALOGH JUDIT

A SZÉKELY NEMESSÉG HELYZETE BETHLEN GÁBOR FEJEDELEMSÉGE ALATT A LIBER REGIUS OKLEVELEI ALAPJÁN

A Királyi Könyvek oklevelei nagy számban tartalmazzak székely tárgyú rendelkezéseket. Ezek vizsgálata jelentős adalékot jelenthet a mindenkori erdélyi fejedelmek székelypolitikájáról kialakított képhez.

Bethlen Gábor fejedelemmé választása utáni első intézkedései az erdélyi társadalom minden rétegével szemben megengedőek, sőt adományozók voltak, hiszen szükséges volt elfeledtetnie azt, hogy török fegyverek árnyékában, török nyomásra választották fejedelemmé. A székelyekkel szemben tanúsított engedmények tehát nem tekinthetők, különösen az első időkben, különleges iránynak az általa követett politikában. Tény viszont, hogy elődeinél is gyakrabban támaszkodott a székely nemességre. Bár a hadseregének a gerincét nem a székely haderő alkotta, mégis számított a székelyek katonai erejére, és talán ennél is nagyobb hangsúlyt fektetett arra, hogy diplomatáinak nagy részét a székely főemberek közül válassza ki¹. Bethlen, aki Marosillyén született, olyan családban nőtt fel, amely sok szállal kapcsolódott a székely társadalomhoz. Anyja, Lázár Druzsiána a szárhegyi Lázár-családban született, majd pedig a korán árván maradt Bethlen-fivérek gyermekéveiket a gyergyói királybíró, Lázár András szárhegyi udvarában töltötték. Valószínűleg szemtanúja volt az 1596 elején zajlott *véres farsang*nak is. Jól ismerhette tehát a feszültségeket és a társadalom különböző rendjeinek az igényeit is. Uralkodása elején, mivel nem rendelkezett olyan családi vagyonnal, mint az előtte a fejedelmi trónt betöltő Báthory-család, különösen is nagy szüksége volt a könnyen és olcsón mozgósítható székely haderőre, míg a későbbiekben ez már nem volt annyira jellemző.

A már Báthory Zsigmond, majd pedig Bocskai István szabadságleveleiben kimondott székely adómentesség Bethlen Gábor uralma alatt is érvényben maradt, de rendkívüli költségeire a székelység áldozatvállalását is igénybe vette. 1614 folyamán ugyanis egy közkincstári alapot kívánt létrehozni, és ehhez minden nemestől személyenként és kapuszámtól függően legalább 2-2 forint megfizetését kérte. Ehhez a székely nemesség támogatását is fel akarta használni². Az 1616-os segesvári országgyűlésen kimondták, hogy azok a székely jobbágyok, akik korábban lófők, darabontok vagy gyalog székelyek voltak, a jobbágyul kötés után éppen úgy fizessenek de csak a portai kiadásokra, mint ahogyan a vármegyei jobbágyok tették³. Ez a rendelkezés már mutatja a Bethlen által kidolgozott koncepció alapját. Minthogy egyaránt szüksége volt a könnyen hadra fogható és katonáskodni képes székely szabadokra és az erdélyi lakosságtól befolyó adóra is, fejedelemsége idején összeíratta a székely társadalmat. Az 1614-ben elkészült székely lustra a lustrajegyzékek között a leggazdagabb és a legrészlete-

¹ Leginkább a diplomáciájában szeretett székely nemeseket foglalkoztatni, így például Péchy Siment, Mikó Ferencet, és másokat is.

² EOE. VI. k. 414. p.

³ EOE. VII. k. 388. p.

sebb összeírás⁴. Az olvasónak az a benyomása, hogy ezáltal a fejedelem a társadalom egészéről, különösen pedig az eljobbágyosodás okairól akart részletes információkat szerezni. A lustrában ez talán az egyik legérdekesebb rész, mert bepillantást enged némileg a székelyföldi jobbágytartók és a jobbágyaik viszonyába is. Ez a viszony pedig meglehetősen egyedinek mondható. Voltak ugyanis az összeírtak között meglehetősen nagy számban, akiket a földesúri erőszak tett jobbágygá, és legalább ilyen jelentős a számuk azoknak, akik valamilyen, a legtöbbször erőszakos bűncselekményük miatt ítéltettek el, ám az ítélet elől inkább jobbágyul kötötték magukat. Az összeírásban feljegyzett egyéb megjegyzések azonban azt mutatják, hogy a *subiugati* kategóriát nem feltétlenül tekintették végleges állapotnak. Hogy mennyire nem, azt jól szemlélteti egy korabeli peres eljárás. Ebben Péterfi István deák a jakabfalvi István Márton özvegyét kétféle szerelemgyermeke születése miatt a páter előtt mentette, hogy „se perengérezzék, se ne szalmakoszorúzzák”⁵. A felperes szerint ígért három forintot és heti egy nap robotot, Margit asszony azonban tanúsította, hogy orsót, viaszt, csizmát adott, dolgozott is, de hogy „jobbágyképpen szolgáljon, azt nem vállalja”. Ezt a véleményt erősítette meg Bély Kelemen kapitány is egyik levelében: „A szabad székelyek kész örömet lennének jobbágyok, de csak addig, amíg tart egy-egy hadjárat; mihelyt a háborúnak vége, mindjárt fölshabadítják magukat”⁶. Pár esztendővel korábbról származik vargyasi Dániel Mihálynak Petky János udvarhelyszéki kapitányhoz írott levele, aki szintén erről írt: „Oly is vagyok, az ki szabad akarattya szerént azelőtt 4 forintért adta el magát. Most immár megváltaná magát ugyan; nem akarja szolgálni, mert nem latorságért atta magát el, hanem csak az sülos szolgálat előtt”⁷. Tehát volt egyfajta mobilitás különösen ezen belül a kategórián belül, ami megengedte, hogy eltérően vélekedjen erről az állapotról a székely nemes és a jobbágy, aki a továbbiakban is szabad székelynek tekintette magát, annál is inkább, mivel az esetek döntő többségében a saját tulajdonú lófő-telkéről szolgált⁸. Ugyanez viszont a székely nemességnek lehetősé-

⁴ Kolozsvári Nemzeti Levéltár, Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc. Nr. 56., VIII. 1., a továbbiakban: Bethlen-lustra. A lustra másolata a kolozsvári Nemzeti Levéltárban található. Az összeírás 380 helységre terjed ki, hiányzik belőle teljesen Aranyosszék összeírása, valamint Csíkszereda, Marosvásárhely és egy falu népességszáma. Az összeírtak száma összesen 20 196 fő. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a lustrába minden osztatlan gazdaságból egy személy került, még abban az esetben is, ha apa fiával, vagy két fiútestvér egy kenyéren vagy osztatlan birtokon gazdálkodott, hadba menni csak az egyik volt köteles, akkor a székelység összlétszámát 100 000 fölé kell tartanunk.

Kiss András éppen a lustra túlzottan részletes volta miatt állítja, hogy ez a forrás nem sorolható be a szokásos székelyföldi lustrák közé, hiszen azok elsődlegesen a hadra fogható tömegeket igyekeztek feltérképezni. A Bethlen Gábor által készített összeírás sokkal inkább arra szolgált, hogy a fejedelem képet kapjon a társadalom egészéről. Különösen nagy figyelmet szenteltek például a fejedelem összeíró biztosai a jobbágyoknak, akikkel kapcsolatban nem csupán azt jegyezték fel, hogy kik ők és kinek a szolgálatában állnak, hanem azt is, hogy a különböző székelyföldi jobbágyi kategóriák közül melyikbe tartoznak. Így megkülönböztették az *Avitici* vagy ősjobbágyokat, akik már hosszabb ideje, esetleg több generáción keresztül jobbágyként szolgáltak, de mellettük külön csoportot képeztek azok, akik mostanában, esetleg pár esztendeje kötötték magukat el. Az ő megnevezésük *subiugati*, fejekötött jobbágyok. Több székben külön kategóriát képeztek azok, akiket érintett a Báthory Gábor által elrendelt összeírás is. Mindemellett feltüntették az úgynevezett jövevényeket is, akik valamilyen okból a Székelyföldre települtek. A legrészletesebben az összeírók a fejekötött jobbágyokkal foglalkoztak, ugyanis neveik és jobbágytartóik mellett feltüntették a jobbágyul kötött okait is.

⁵ Idézi IMREH I.-PATAKI J. 1992. 77. p.

⁶ Idézi CONNERT J. 1906. 164-165. p.

⁷ KELEMEN L. 9-10. p.

⁸ Erről bővebben. BALOGH J. 1995. passim.

get teremtett arra, hogy ilyen módon, némi erőszakot is felhasználva, fokozatosan növelni próbálják a jobbágyaik számát.

Az 1614-es lustra tapasztalatai alapján csakúgy, mint elődje, Báthory Gábor, Bethlen is a székely jobbágyosodást igyekezett megállítani. Ez viszont a székely nemességgel történt összeecsapáshoz vezetett. A székely főkapitánynak a fejedelemhez írott leveléből tudjuk, hogy „mikoron a szabad székelyek Medgyesen megtalálák felségedet állapotjuk felől, négy articulust ada felséged ki nékik: az többi között azt is, hogy senki szabad székely el ne köthesse és adhassa magát, ha ki el adta volna is, felszabaduljon, és ha mikor szolgálatjok kívántatik, személyük szerint az hadba menjenek, ha ki pedig elnegligálná azt, szabadsága elvétessék és jobbágygá tétessék. Ezeket az articulusokat én minden széken publicáltam, nem is értettem, hogy nemes ember őket háborítaná egy széken is, hanem őstől maradt saját jobbágyát akarná az nemesség bírni köztök, de nem bírhatja, mert nem engedik, főképpen Háromszéken. Mely dolgoknak igazgatósára engemet felséged Szuhay Gáspár urammal be is bocsátott volna ilyen informátióval, hogy az nemesség és a szabad székelység között valami limitatiót tenénk, hogy mindenik fél az övével contentus lévén, tartanak határokba magukat és ne üldöznék, kergetnék egymást halálra mint azelőtt; és ugyan akkor is, meg is ölék Beldi Ferencet az maga saját jószágáért csak kevéssel az előtt, hogy felséged be jött volna az országbá. Mi felséged instructiója szerint akarnánk dolgunkban Szuhay urammal procedálni, de akkor nem leheté, mert magunkat is csaknem megölének az Három széken, és azt mondák, hogy vagy jobbágya vagy nem jobbágya az nemes embernek valaki, de ók azt köztük lakni nem engedik, sőt az féle régi ősi jobbágy ha az urának akar szolgálni, mind levágják egy gyűlésbe őket, úgy hagyának békét neki az igazgatásnak.”⁹. Itt megint csak a székely közösség nagyon erős megtartó ereje látható és az a reakció, ahogyan a kiválókkal szemben viselkedett: nem csupán a nemeseket kívánták megbüntetni a jobbágyosításért, hanem azokat is, akik azáltal, hogy jobbágyul kötötték magukat, kiestek a közösség eddigi rendjéből. Valószínűleg az sem volt véletlen, hogy az erőszak talán a legerőteljesebben ekkor éppen Háromszéken jelentkezett. Ebben a három széken ugyanis nem volt olyan előrehaladott a feudalizálódás, mint például Marosszéken, ahol ráadásul meglehetősen sok olyan jobbágytartó is lakott, akik nem voltak székely származásúak. A főkapitány szerint a szabad székelyek azzal fenyegették a nemeseket, hogy „mind feleségestől, mind gyermekestől le vágják, ... úgy mint ez e jobbágykeresőket. ...Ir felséged ... az felől, hogy az nemes rendtől az szabad székely háborgattatnék, és némellik szép szóval, némellik az hadakozásnak színe alatt fenytékkal jobbágygá akarná tenni őket, jószágokat elfoglalván”¹⁰.

Ezt az eljobbágyosodást, ami egy roppant sajátos és éppen ezért nehezen értelmezhető és még nehezebben kezelhető folyamat volt, akarta megállítani Bethlen Gábor már 1614-ben, amikor előterjesztette javaslatait az országgyűlésen, amelyek hasonlóak voltak azon törekvésekhez, amit Báthory Gábor uralkodásának a kezdetén láttunk. Eszerint különbséget tett ősjobbágyok és újonnan elköltöttek között. A határt a medgyesi országgyűlés időpontja jelentette. Akik az országgyűlés előtt lettek jobbágygá, azokat ősjobbágyoknak tekintette, ám ezt követően megtiltotta azt, hogy bárki elkösse magát azok közül, akiket hadviselésre kötelezte és szabad székelyeknek tartottak. Azt a nemest, aki ilyen embert jobbágyai közé venne, négyszáz forint bírsággal kívánta büntetni. Az ilyen nemessel szemben a székely közösségnek azt is megengedte volna, hogy ősi szokás szerint minden kárpótlás nélkül megdúlhassák, és a hozzá sze-

⁹ SZOKI. IV. k. 212-213. p.

¹⁰ SZOKI. IV. k. 212. p.

gödött jobbágyot visszafoglalhatták az országot szolgáló had soraiba. A nemességet arra is akarta kötelezni, hogy minden tíz jobbágyuk után, sőt még „tíznél alább végig valóról is” uraik egy-egy „jó lovas szerszamos embert” adjanak a hadseregbe.¹¹ Noha ezt a tervezetet Bethlen Gábor a medgyesi országgyűlésre készítette, mégsem foglalták bele az országgyűlésről készült emlékiratok szövegébe, mert olyan nagy volt a székely nemesség tiltakozása¹². A székelységgel kapcsolatosan ekkor csupán újra kimondták a szabad sóhasználatot¹³. A székely közösséget azonban ekkor még egyáltalán nem tudta Bethlen Gábor a maga oldalára állítani. Demény Lajos szerint a társadalmi feszültségek vezettek oda, hogy 1614 nyarán még a háromszékiek zöme egyáltalán nem volt hajlandó Bethlent fejedelemként elismerni¹⁴. Ezzel az érveléssel azért nem tudunk egyetérteni, mert az általa megnevezett feszültségek Báthory Gábor uralmának a végén is jelen voltak a székely társadalmon belül, mint ahogyan, mint ezt majd a későbbiekben látni fogjuk, valójában az egész fejedelemsége alatt sem múltak el. Sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy a székelység nagyon mély szimpátiával viseltetett, mondhatni rendre való tekintet nélkül, a korábbi fejedelem, Báthory Gábor iránt. Nyilván inkább ez lehetett az oka a Bethlen ellen fordulásnak, hiszen azt is tudjuk, hogy Bethlen helyett új fejedelemtől is akartak gondoskodni, mégpedig Báthory Gábor öccsét, Andrászt hívták volna Erdély élére¹⁵.

A hatalmát kemény munkával sikeresen megszilárdító fejedelem az 1615 őszén tartott országgyűlésen érte el azt, hogy a rendektől szabad kezet kapott a székelykérdésben¹⁶. Sikertült újra törvénybe foglalni azt, hogy tilos a hatalmaskodás és a székely örökségek erőszakos elfoglalása. Az ilyen hatalmaskodások, erőszak ellen törvényi úton kellett fellépni, az a szabad székely, akin ilyen sérelem esett, a széki törvénykezéshez fordulhatott jogorvoslatért¹⁷. A későbbiekben mindezek ellenére a szabad székely, akin erőszak történt, csak ritkán fordult a széki bírósághoz, ahol szintén főleg székely nemesek ültek, legalábbis annál ritkábban, mint ahány hatalmaskodás történt.

1615 januárjában, amikor a Kendi István vezette támadás ellen a fejedelemnek szüksége volt az egész székely haderőre¹⁸, neki is szembesülnie kellett azzal a korban már említett sajátossággal, hogy a székelyek a hadba vonulás elől előszeretettel

¹¹ TT. 1908. 234. p.

¹² DEMÉNY L. 1993. 9-10. p.

¹³ EOE. VI. k. 422-423. p.

¹⁴ DEMÉNY L. im. 11. p.

¹⁵ EOE. VI. k. 535-537. p.

¹⁶ EOE. VII. k. 280. p.: „Jelenti Nagyságod propositiójában kegyelmes urunk, hogy az székelységnek dolgát igen rend és mód nélkül valónak értené lenni, kiket hogy Nagyságod, ideje levén hozzá, jó móddal eligazíthasson, és minden egyenlenségeket közöttök complanáltasson, és jövendő szolgáltatására szabadságok szerént mindent jó és bizonyos állapotban hagyjon és rendeljen, kivél ezután is szabadságokban panasz nélkül élhessenek, egész országul könyörgünk nagyságodnak, az mint meg is ígerte Nagyságod.”

¹⁷ EOE. VII. k. 285-286. p.: 1615/29. törvénycikk: „Sok kiváltképpen való hatalmaskodások is közöttünk; némelyek másnak régi örökségét potentia mediante el foglalják; az spoliatus penig erőtlen lévén az potentiarius ellen maga megoltalmazására és kiűzésére, hogy azért ne praescribáljon és a miatt sokak igazságokban meg ne fogyatkozzanak: végeztük, hogy Nagyságod parancsoljon az tisztviselőknék, a hol effélék találatnak, az spoliatusnak instantiájára első törvény napján, megbizonyítván, hogy hatalmasul foglalták el és esztendőt nem töltött benne, mox et defacto cum poena maioris potentiae restituáltassék; ha mi igazságát praetendálja hozzá az potentiarius, keresse suis modis. Régi potentiákban penig és spoliatiókban, kik Mihály vajda bejövetele után történtenek, az ezer hatszáz két esztendőben Medgyesen emanáltatott és azután is conformáltatott articulus tartassék az székelység között.”

¹⁸ SZOKI. IV. k. 195. p.

választották az ideiglenes jobbágyi állapotot. Sőt, minthogy a katonai vezetők szerepe már Bocskai, majd pedig Báthory Gábor fejedelemsége alatt is nagyon megnövekedett, hatalmuk is akkora lett, hogy ezzel többen olyan módon éltek vissza, hogy bizonyos el-lenszolgáltatások, szolgálat fejében a kapitányok vagy hadnagyok „kimenthettek” a hadból, azaz felmenthettek a hadra vonulás alól némelyeket. Ezért parancsolta meg, hogy a székely kapitány „senkit hon hagyni ne merészeljen, hanem minden ember, vagy öreg, vagy ifjú, maga személye szerint eljőjön, mert ha fizetésért vagy egyéb úton valakiket adományért, kedvért, barátságért hon hadni tapasztaltatik, kegyelmetek büntetés nélkül nem marad”¹⁹. Sajátos kapcsolatrendszerek, kliensi hálózatok jöttek létre éppen annak következtében, hogy sokak neve után kezdett el éppen ebben az időben megjelenni az összeírásokban az a félmondat, hogy „kapitánya mentette”, ami bizonyos esetekben jelenthette az egy időre vagy véglegesen jobbágyi sorba süllyedést. Bethlen Gábor azt írta erről: „az nemes rendtől az szabad székely háborgattatnék, és némellik szép szóval, némellik az hadakozásnak színe alatt fenytékkal jobbágygá akarná tenni őket, jószágokat elfoglalván”²⁰. A székely főkapitány ezzel szemben azt állította, és az általam megvizsgált peres iratok szerint nem is alaptalanul, hogy sok esetben nem csupán a nemes „foglalja erővel magának a szabad székelyt jobbágyul, hanem ... a szabad székely erővel ... köti magát jobbágyul az nemes embernek...a szabad székely a szegénység miatt, főképpen Maros és Udvarhelyszéken annyira jutott, hogy ha nem tartanék ellent benne... mind jobbágyul adná magát”²¹. Természetesen az erős túlzás volt, hogy minden szabad állapotú székely jobbágy akart lenni, ám az kétségkívül igaz, hogy sokan éltek a legalább ideiglenes elkötésekkel a hadak idején. A főkapitány gondolatainak másik része is érdekes, ugyanis ő azt állította, hogy nem is a nemesség, hanem főleg a lófők erőszakoskodtak. Ebben annyi az igazság a peres eljárásokat és a lustra-jegyzékeket vizsgálva, hogy rendszerint (ez alól akadtak kivételek) nem a leggazdagabb nemesek voltak az igazán erőszakosak, hanem azok, akik éppen így és most akartak kiemelkedni és minél több jobbágyot szerezni. A jobbágytartók által birtokolt jobbágyok számarányait vizsgálva²² úgy tűnik, hogy bár a nagyobb jobbágytartók között ott szerepeltek a legjelentősebb régi primori családok is, a növekedés nem náluk, hanem a nem is olyan régen nemessé lettek vagy újonnan megajándékozottak nevei mellett szerepelt.

Mindez éppen azt mutatja, hogy Bethlen Gábor fejedelemségének időszaka a létrejövő székely nemesség kialakulásának fontos periódusa volt, hiszen éppen ekkor erősödtek meg azok a családok, akiknek a nevei később is a nemesség és a főemberek között szerepeltek. Ezek a legtöbben már rendelkeztek nemességgel, de némely esetben ambiciózus lófők is ráléptek az erőszakos jobbágyosítás vagy a földek kisajátításának útjára a kiemelkedés reményében. Mindezek ellenére az 1614-es lustra-jegyzék szerint a nemesek aránya az egész Székelyföldön mindössze 1,94% volt, de például Csík-, Gyergyó- és Kászoszékben nem érte el az 1%-ot sem. Ennél jóval nagyobb volt a lóval szolgálók vagy lófők aránya, az össz-székelység 20, 48%-a. Ha pedig a szabad állapotú székelyek arányát nézzük, még ekkor is nagyobb volt az arányuk, mint az egész székelység fele, 53,41%. A jobbágyok közül a legnagyobb volt az ősjobbágyok aránya, tehát azoké, akik a legközelebb állottak a valódi jobbágyokhoz, mintegy 11,55%. A mo-

¹⁹ SZOKI. IV. k. 195. p.

²⁰ SZOKI. IV. k. 212. p.

²¹ SZOKI. IV. k. 214-215. p.

²² Lásd az BALOGH J.PhD.-értekezés, kézirat, 2001., 137-139, 150-151, 168-169, 175-176, 184-186, 200-203, 208-209, 230-233. pp.

bilnak tekinthető és friss elkötésnek számító fejekötött kategória aránya a székelység egészéhez viszonyítva nem volt túl magas, mindössze 3,9%²³.

Az alig több mint tíz esztendővel az 1614-es lustra után készült és csak Udvarhelyszékre kiterjedő 1627-es lustra-jegyzék²⁴ összeállításakor ötszáz családot állítottak vissza a szabad székelyek rendjébe, akik az elvégzett vizsgálatok szerint 1614 után lettek jobbágyokká. Sok esetben azt is feljegyezték a neveik mellett, hogy kinek a jobbágyai voltak. Ez a névsor a lustrák adataival összevetve nyújt némi eligazítást arról, hogy kik és hány jobbágyot szerezhettek.²⁵ A feljegyzett nevek szerint Udvarhelyszékben a legtöbb jobbágyot Kaczio Andrástól foglalták vissza, 24-et. Kornis Ferencről 17-et, Bíró Jánostól 14-et, Bíró Györgytől 10-et, Mag Istvántól 6-ot, Sigmond Mártonról 5-öt, Farkas Ferencről 4-et, Szabó Gergelyről 2-t, Gál Pétertől, Miklós Mártonról és Rádai Páltól 1-1-et. Az összkép azonban így nem pontos. Az 1627-es lustrában szereplő első 15 jobbágytartó között ugyanis nem szerepel mindenki az itt felsoroltak közül. Megtalálható Kornis Ferenc neve, aki 1627-ben az összeírás szerint a legtöbb jobbágyot bírta, szám szerint 197-et. Rajta kívül Petky Jánosné neve, akitől egyetlen jobbágyot foglaltak vissza és 39 jobbágyot birtokolt ekkor, Farkas Ferencé, akitől 4 jobbágyot foglaltak vissza, ám összesen 6 szerepel a neve mellett, valamint Bíró János és Bíró György neve. A lustra szerint mindketten 5-5 jobbágyot bírtak, és a tőlük visszafoglaltak száma Bíró János esetében 14, Bíró György esetében pedig 10 volt. A többiek nevei nem is szerepelnek a jelentősebb jobbágytartók között, jöllehet ebbe belefoglaltuk a 4-5 jobbágyal bírókat is.

Hogyha hitelt adhatunk az imént említett források számadatainak, legalább némileg, akkor valóban úgy tűnik, hogy a legerőszakosabb jobbágyszerzők azok voltak ekkoriban, akik kevés jobbágyal rendelkeztek. Nem véletlenül írhatta a székely főkapitány egyik, a fejedelemnek küldött válaszában a következőket: „Oly lófejet is találok, hogy nálamnál több jobbágya legyen székely, és nincs avagy igen kevés vagyoni lófő, az ki magának jobbágyot nem szerzett ... Mihály vajda idejétől fogva... Az mostani szabad székelyből lött nemes pedig miért gyűlöli s miért vádolja felséged előtt az ő nemes ember gyermekét! azért, hogy annak jobbágyát és jószágát bírja, és annak zsirjával hizódik...”²⁶. Igaza lehetett a székely főkapitánynak abban, hogy a nemességgel szembeni megmozdulásokat, megdúlásokat általában gazdagabb lófők vagy éppen olyan nemesek vezették, akik maguk is a levél által „ős nemes”-nek tituláltak helyébe akartak kerülni.

Bár a jobbágyok száma Bethlen Gábor uralma alatt nem nőtt a szabadok száma fölé, Bethlen mégis aggasztónak találta az eljobbágyosodás folyamatát, amely újra azzal fenyegethetett, hogy sem a hadjárataiban katonaként, sem pedig adófizetőként nem veheti számba a magukat elköttött egykor szabad állapotú székelyeket. Ezért, mint arra már korábban utaltunk, azzal próbálkozott, hogy a székely jobbágyokat megadóztassa. Már az 1616-os segesvári országgyűléssel kimondatta, hogy a portai költségekre a szabadból jobbágyá lett székelyek is fizessenek²⁷, de ezt nem sikerült beszédeni²⁸, mert a legtöbben hadfelkelésük miatt az adó alóli felmentésüket kérték, úgyhogy a következő évben erről az adóról már nem is szavazott az országgyűlés. 1618 őszén Bethlen újra

²³ Erről bővebben: BALOGH J. 1995. 77-79. p.; valamint IMREH I.-PATAKI J. 1979. 172. p.

²⁴ Kolozsvári Nemzeti Levéltár, Székely Láda, Nr. 50.

²⁵ Mivel a lustra feljegyzései nem teljesek, ezek az adatok csak hozzávetőlegesek és inkább eligazító jellegűek.

²⁶ SZOKI. IV. k. 213-214. p.

²⁷ EOE. VII. k. 388. p.

²⁸ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 248. p.

megpróbálkozott a jobbágyság megadóztatásával, és bár mindezt nem rögzítették törvényben, Bethlen szerint az adóról szóló megegyezést a székely nemesség követői is elfogadták²⁹. A megegyezés ellenére az adót ismét nem sikerült behajtani. Az 1619 májusában tartott országgyűlésen a 17. törvénycikk már foglalkozott „a székelység között való jobbágyságnak csinálása” kérdésével³⁰, elrendelte, hogy az 1614-es megyesi országgyűlés óta jobbágygá letteket foglalják vissza uraiktól, és ha valaki jobbágyul kötni merészelne szabad székelyt, akkor 400 forint birságra büntessék meg. A rendelkezés azonban nem hozhatta meg mindenben a várt eredményt, mert nem sikerült megfékezni a jobbágyosodást. Ezért 1620 áprilisában az országgyűlésen már felvetődött a székely jobbágyoktól beszedendő adó kérdése, eszerint mindenki, aki jobbágyságra adta magát, évente legalább egyszer kapuszám szerint megrovassék és a portai adóba fizessen³¹. Ez megint nem járt eredménnyel, mert az 1621. szeptemberi országgyűlésen a terhek csökkentését kérték a székelyek Bethlentől³². A harmincéves háború során a fejedelem által foglalkoztatott zsoldosereg meglehetősen sok pénzt emésztett fel, ezért mindenképpen szükségesnek látszott a székelység valamilyen módon történő hasznosítása. Öccsének írt levelében a székelyekről szólva állapította meg, hogy „Az székelység minemű subterfugiumokat keressen az közönséges tereh viselésben, jól látom, kin bosszúsággal csudálkozom édes öcsém uram”³³. Mivel Bethlen seregében nagy számban voltak székely lófők és darabontok, azaz éppen azok, akik a legjobban ragaszkodtak a székely közösség megtartásához, a fejedelem elsősorban a sem katonai szolgálót nem teljesítő, sem adózni nem kötelezett székely jobbágyokat kívánta megadóztatni³⁴. Az 1622 szeptemberében megnyílt beszercei országgyűlésen a fejedelmi előterjesztés gerincét ez a kérdés adta³⁵. Javaslat a portaszám szerinti adó bevezetése volt a székelyföldi jobbágyok között is, emellett azt is kimondta, hogy a nemesek mentsék fel azokat a jobbágyokat, akik kölcsönért kötötték el magukat, hogyha azok megfizették a kölcsön összegét³⁶. A fejedelem a megadóztatandók közül kivette azokat, akik úgynevezett *ősjobbágyok* voltak, és azt is meghatározta, hogy ő kiket tekintett *ősjobbágyoknak*: „ az kik Mihály vajda béjövetele előtt ős jobbágyoknak tartattanak és

²⁹ TT. 1908. 234-235. p.: a székely nemesek a fejedelem szerint megígérték, hogy a portai adóba „minden ekétől egy forintot, fél ekétől 120 pénzt, marhátlan embertől 20 pénzt adnak... a jószágos fő és jószágtalan egyházi nemes emberek, lófejek, veres darabontok, szabad székelyek, és eleitől fogva zászlók alól csinált s elfoglalt jobbágyok”.

³⁰ EOE. VII. k. 517. p.

³¹ EOE. VII. 541. p.

³² EOE. VII. k. 560. p.

³³ TT. 1908. 230. p.

³⁴ Uo.: „semmi sem lehetett nagyobb hamisság annál, mint a jobbágyság közöttök minden tereh viselésből immunis legyen, holott azok is az földek sorját, a kin laknak, egyenlőképpen veszik, nem kíván jót az nemesség magának, s nagy hamissággal, mert elkeseredik és nekik bóssul az szolgáló nép közöttök s egyszer mind le arabolják őket, mert lehetetlen dolog, hogy minden terhet ezek supportáljanak... Meglássák azért nemes uraim, mit cselekednek, mert ha élek és bemehetek egy gyűlésre, meglátják, hogy kiveszem és felmentem az szegény lófőséget és veres darabontságot az sokféle iga alól, s az jobbágyságot vetem az ország consensusából az adózás alá, mert az az igazság csak heába, az elől el nem mehetnek.”

³⁵ EOE. VIII. 104-105. p.

³⁶ Bethlen Gábor megfogalmazta azt is, hogy valójában mi volt a célja ezekkel a javaslatokkal: „két dolog ha eligazodik az igazság szerint, ez két jó fő ki belőle, hogy ennek utána nem oly könnyen adja magát az rossz az jobbágyságra (mert az olyanokat méltán rossznak mondhatjuk, kik az hazájának való szolgálat előtt magok szabadságát ultra leteszik és jobbágyokká lesznek örömeiben), látván, hogy az jobbágyságban nem élhet szintén oly könnyen, mint ők elgondolták volt és így megszaporodik az szolgáló rend közöttök”. = EOE. VIII. k. 106. p.

azoknak hívattattanak³⁷. Bethlen Gábor az országgyűlés után a saját tisztviselőivel íratta össze a székelységet, már az új kategóriák szerint³⁸. Mivel ez az összeírás döntött afelől, hogy kik viseljék az adóterheket, és ezt éppen azokra rótt ki, akik valakinek a szolgálatában állottak, ezért az összeírás ellen az 1623 júliusi országgyűlésen a székelyek főleg jobbágytartó követői tiltakoztak, ám az országgyűlés nem foglalkozott a panaszuikkal³⁹. Bár Szádeczky szerint a székelyföldi jobbágyoktól az adót a későbbiekben sem sikerült maradéktalanul behajtani, sőt az adózás kapcsán 1620-tól inkább olyan adózó székelyekről beszéltek, akik a vármegyei területeken is rendelkeztek jószággal⁴⁰, Demény Lajos szerint az összeírásnak annyi haszna a későbbiekben mindenképpen volt, hogy sokan éppen az összeírásban elfoglalt helyükre hivatkoztak akkor, amikor a falutól a nyílföldért pereltek, vagy amikor valamely nemes hatalmaskodása miatt ment a bíró elé⁴¹.

Bethlen Gábornak ez a rendelkezése arra a közösségi gondolkodásra épített, ami a székely társadalom többségére még az eljobbágyosodás idején is jellemző volt⁴². A katonai tudatot erősítette bennük azáltal, hogy tisztviselői újra a szabadok közé soroltak sokakat⁴³. Ezt az összeírást felhasználva maga a fejedelem is igyekezett megoltalmazni olyanokat, akiket a nemesek jobbágyi szolgálatra akartak kötelezni erőszakkal, például Gáspár János maroszéki kapitány ilyen eljárásával helyezkedett szembe 1625-ben⁴⁴. Székelykeresztúr lakói is arra hivatkoztak egy alkalommal, hogy közülük két embernél többet, akik Geréb András jobbágyai voltak, „adóra nem írtak”, azaz nem voltak senkivel szemben függő helyzetben⁴⁵. Az összeírás eredményeit Bethlen Gábor is úgy igyekezett felhasználni, mint azt Báthory Gábor is tette, azaz tisztviselői által néhányakat visszafoglaltatott a jobbágytartóktól a hadi szolgálat számára. Ez történt például a meglehetősen erőszakosan jobbágyosító Ugron Pál esetében is, akinek a szolgálatából arra hivatkozva vették ki Kányádon lakó Tompa Pál nevű jobbágyát, mert őt már a megyesi gyűlés után tette jobbágyá⁴⁶.

Az 1622-es országgyűlés majd az azt követő összeírás valamint a jobbágyvisszafoglalások következtében az 1627-ben elkészített udvarhelyszéki összeírás adatai

³⁷ EOE. VIII. k. 114. p.

³⁸ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 250-251. p.

³⁹ EOE. VIII. k. 541. p.

⁴⁰ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 251. p., EOE. VIII. k. 318, 493, 495. p.

⁴¹ Kolozsvári Nemzeti Levéltár. Udvarhelyszék. Protokollumok/1624. 12. p., 41. p.: 1624-ben Udvarhelyszéken, az Ócfalván lakó Gáspár Jakab veres darabont Bíró János falusbíró perelte azért, hogy neki a falu nyilából nyílföldet adjanak, mondván, hogy „az commissarius urak engemet is urunk eő felsége zamara zazlo ala assignaltak, more aliorum, en annak előtte iobagi állapotban voltam s nilam nem volt, most immar megh keuanom ugmint egy veres drabantot az my illet mint en rendemet. Ennek előtte megh kertem volt s nem attak meg, s ezért kellett citalnom az Inctusokat, mert en urunknak eő felsegenek szolgálak mint en rendemen ualo veres drabant, mostan is odafel voltam eő felsege hadaban.” Ugyanekkor Bikafalván lakó Birtalan András Bögözi András miklósfalvi nemes ellen pereskedett, mert elfoglalta a bikafalvi örökségét. : „mint hogy az commissariusok immar engemet is az Urunk eő felsege szazlaia ala assignaltak, arrol kel ennekem is szolgálnom, az atiamtul marat hazrul, eöreöksegreől, mert ennekem az kívül nicz sohult semmi eöreöksegem.”

⁴² KELEMEN L. 9-10. p. A már idézett vargyasi Dániel Mihály 1606 június 6-án írta Petky János udvarhelyszéki kapitánynak a találó sorokat: „Az jobbágyság felől vagyon uram nagy gondom az szegény nemes emberekkel. Sok azt mondja most is, inkább kész hogy levágják, hogy mint jobbágyá legyen.”

⁴³ Uo. 31, 53-54. pp.

⁴⁴ Marosvásárhelyi Nemzeti Levéltár. Marosvásárhely város levéltára. Politikai akták 168/B.

⁴⁵ SZOKI. IV. k. 230. p.

⁴⁶ SZOKI. IV. k. 223. p.

szerint a nemesek száma megkétszereződött, csakúgy, mint a lófőké és a gyalogoké. A jobbágyok száma a korábbi kétharmadára csökkent. Ez a növekedés azonban valószínűleg nem magyarázható csupán a rekuperációkkal, hiszen azt nem is minden esetben végezték el és nem is olyan szisztematikusan, mint a Báthory Gábor uralkodása kezdetén. Valószínűleg az is elégtelen indok a szabad lakosság, különösképpen pedig a nemesség megkétszereződésére az is, hogy 1622 után kevésbé kívántak jobbágyok lenni, mint az megelőzően. Mindezek mellett jelen volt Bethlen Gábor székelypolitikájának a másik oldala is, amelynek értelmében, noha egyfelől határozottan megtartani igyekezett a székely katonaelemet és gyakran a székely nemesekkel is szembeállva megakadályozni az erőszakos eljobbágyosítást, a nevéhez számos adomány köthető, amelyeket a székely nemesek számára adott ki, és gyakran nemesített székelyeket armálissal is. A Királyi Könyvekben összesen 44 nemesítése és nagy számú adománya található, mint azt a későbbiekben külön fejezet tárgyalja. Egyéb adományai is jelentősek voltak, főképpen azért, mert a jobbágyosodást határozottan ellenző politikája ellenére maga is adományozott jobbágyokat híveinek. 1615-ben két ízben is olyan tárgyú oklevelet adott a zágoni Jankó Péternek, amelyben ősjobbágyát bírni engedte⁴⁷. Egy év múlva ugyanennek a zágoni Jankó családnak, ezúttal azonban Jankó Boldizsárnak, Péchy Simon kancellár pohárnokának adott kiváltságot, amelyben jobbágyul engedett neki egy korábban szabad székelyt, szegény ember volt, és sem a zászlók alatt nem szolgált, sem mások jobbágya nem volt⁴⁸. Két év múlva újra csak ugyanez a Jankó Boldizsár juthatott Bethlen Gábor adománylevele megerősítése által három olyan jobbágytelek birtokába, amelyeket Péchy Simon adott neki⁴⁹. 1621-ben két lécfalvi jobbágyot adományozott Gyárfás Pálnak⁵⁰. Aranyosszék több falujában azokat az embereket, akik az 1618-as moldvai hadjáratra elégtelenül szerelték fel magukat, akár szabadok, akár lófők, akár darabontok voltak, Székely Mózesnek adományozta⁵¹. Szádeczky szerint alig volt olyan előkelő székely család, amely tőle adományban ne részesült volna⁵². Geréb Andrásnak 1625 augusztusában adott új adománylevelet összes birtokaira, többek között Fiafalvára is, ahol Geréb András a leromlott udvarházat erősítette⁵³. A Geréb András magvaszakadtával Fiafalvát az udvarházzal adományozta Székely Mózesnek Marosújvár várával és városával, tizenegy faluval és három birtokrészrel⁵⁴. Péchy Simon 1615-ben Balázsfalva birtokát kapta meg a hozzá tartozó falvakkal, két év múlva pedig Radnóth várát és uradalmát, amely Kendi István hűtlensége miatt szállt a fejedelemre⁵⁵. Mikó Ferenc, Bethlen egyik legközelebbi tanácsosa Csíkszereda mellett Zsögödöt kapta meg, valamint Donáth Péter részjószágát Csík-Vacsárcsin⁵⁶. Jelentős adományokban részesült továbbá Tholdalagi Mihály, Borsos Tamás, dersi Petky Ferenc, ábránfalvi Ugron Pál, Balassy Ferenc, Alárd Farkas, Dániel Mihály, bögözi Farkas Ferenc valamint a Lázár család is. A nemesítések okai a legtöbb esetben katonai szolgálatok voltak, mint például nagyborosnyai Bede Tamás kérvényéből kiderül, aki 1619-ben folyamodott címeres nemeslevélért. Bede Tamás lófő volt, sőt mint a kérvénye aláírója, Béli Kelemen megjegyezte a kérvény alatt, „Régi lófő em-

⁴⁷ SZOKI. VI. k. 43-45. p.

⁴⁸ SZOKI. VI. k. 50. p.

⁴⁹ SZOKI. VI. k. 53-54. p.

⁵⁰ SZOKI. VI. k. 59-60. p.

⁵¹ CONNERT J. 1906. 168. p.

⁵² SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 179. p.

⁵³ LibReg. XII. k. 41. f.

⁵⁴ JAKAB E.-SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1901. 341-343. p.

⁵⁵ Uo. 337. p.

⁵⁶ LibReg. XIV. k. 50. f.

ber⁵⁷”, ami világosan mutatja, hogy az 1562-es rendezéssel szemben valójában nem tekintették nemesnek a lófő rendbe tartozókat. Székely Balázs és Bálint is, akik Tholdalagi Mihály szolgálói voltak, azért adományozott címet és nemességet, mert a hadban vitézkedett Székely Balázs⁵⁸. Egy másik lófő, a martonosi Nagy Gergely azért nyert nemesi címet, mert a csatában uzoni Béli Kelemennek, Háromszék főkapitányának az életét megmentette⁵⁹. Kadicsfalvi Török Gáspár, aki a székely gyalogok hadnagya volt, szintén címeres nemeslevelet kapott, noha az oklevél tanúsága szerint már az 1614-es lustrában is nemesként szerepelt a neve, és emellett a fejedelem Török Gáspár Kadicsfalván lévő nemesi udvarházára és malmára is adományt adott⁶⁰. 1628 júliusában udvari kancelláriájának esküdt írnokát, homoród-almási Kovács Pétert és általa apját Kovács Andrást és testvérét nemesítette és címet is adományozott. Az illető korábban szabad állapotú volt illetve jobbágyként szolgált⁶¹. 1619 augusztusában testőrsége főkapitánya, fiatfalvi Geréb András kék darabont zászlóaljának adományozta Torda városának a felső részét⁶². A nemesítő levelek egy másik sajátosságról is tanúskodnak, mégpedig a székely társadalmon belüli viszonyrendszerekről. A megnevesített lófők illetve szabadok nagy része ugyanis Bethlen Gábor valamelyik székely tisztviselőjének a szolgálatában állott. Mind a nemesi címet, mind pedig a hadból való felmentést elsősorban a kapitányok, katonai vagy egyéb feljebbvalók jóindulatából nyerték el mind a lófők, mind a székely szabadok. A székely közösség közösségi érdekei mellett, amik még ekkor is nagyon erőteljesen hatottak az emberek tudatában, jelen volt egy másik viszonyrendszer is. Sokan kerültek valamilyen természetű függő helyzetbe a székely főemberektől, és ezek a kliensi kapcsolatok időnként átalakulhattak nemes-jobbágy viszonyná is, ám ez nem volt szükségszerű, hiszen ura segítségével ennek az ellenkezőjét is elérhette az illető, tehát nemesi címet is szerezhette. Így fokozatosan alakult ki és éppen ezekben az években egy már körvonalazódó nemesi társadalom, amelynek egyelőre két, egymástól megkülönböztethető rétege látszik, ám ez a megkülönböztetés nem jelentette azt, hogy a két réteg között nem volt átjárás. Az egyik réteg azoké, akik javarészt régi primori családok leszármazottai voltak, már a középkorból is rendelkeztek birtokadományokkal, mint a Mikó, Mikes, Apor vagy Lázár családok többek között. Őket a vármegyei nemességgel egyenrangúaknak tekintették, és ezek a családok adták a legtöbb erdélyi országos tisztviselőt is, akik a Székelyföldről származtak. A másik réteget azok alkották, akik vagy elszegényedett primori családok utódai voltak, vagy pedig a lófői, esetleg a gyalog puskás rendből emelkedtek fel, főképpen a háborúkban mutatott vitézségük révén, a nemesek közé. Az ő nemesleveleik azonban az armálisok voltak, azaz címet, nemességet és jószágaik exemptióját tartalmazták, de nem jártak birtokadománnyal vagy jószágok adományozásával. A megnevezésük ebből fakadóan *egyházi nemesség*⁶³ volt. Ennek a rétegnek a családjai gyak-

57 SZOKI. VI. k. 55. p.

58 SZOKI. VI. k. 70. p.

59 SZOKI. VI: k. 105-109. p.

60 JAKAB E.-SZÁDECZKY KARDOSS L. 1901. 339. p.

61 LibReg. XIV. k. 96-98. f.

62 KÖVÁRY L. 1863. IV. k. 229. p.

63 SZÁDECZKY KARDOSS L. 1927. 222. p.: A kor szelleme kedvezett a rangemelkedési törekvéseknek s a magasabb rendek egyre népesebbek lettek, az alacsonyabb osztályok megkevesbedtek. A nemesség is több osztályra tagozódott. A régi székely ősnemesek közé királyi joggal lekötött új, adományos nemesség került s ezek mellé idők folyamán jószágadományozás nélküli címeres nemesek (armalisták)...A XVIII. század elején az összeírásokban már megkülönböztették a főrendek (a nagybirtokú főnemesek), a nemesség (kisbirtokú jobbágyos nemesek), és „egyházi nemesek” (jobbágytalan, egy házzal rendelkező) csoportját.

ran cserélődtek, sokszor még egyetlen generáción belül sem sikerült megőrizni a nemesség közé sorolást, hanem visszasüllyedtek a lófők közé. Elszegényedés vagy halálesetek miatt azonban a valódi nemesek közül is ki lehetett kerülni, sőt éppen Bethlen Gábor fejedelemségének az időszaka alatt tűntek fel olyan családok, mint a Dersi vagy az Ugron, akik ebben az időben tettek szert olyan vagyonra, olyan nagy számú jobbágyra és olyan jelentős befolyásra, hogy a legnagyobbak közé emelkedhettek. Ilyen volt Marosszéken Dersi János, Kun János és Ozdi Gergely, Kornis Ferenc, Balassi Ferenc, Geréb András, Péchi Simon, Ugron Pál és Bögözi András, Háromszéken a Toldalagiak, a Basa család, Matis János, Csikban elsősorban Béli Kelemen. Bár még a felsoroltak közül is nagyon hamar tűnhettek el családok például a család kihalása révén, az 1634-1635-ben készített lustra-jegyzék⁶⁴ számarányai közelítőleg megegyeztek az 1627-ben regisztrált arányokkal⁶⁵, igaz, hogy az 1634-1635-ben készített lustrába, mivel valóban lustrának, azaz katonai célú összeírásnak szánták, nem írták össze a székely jobbágyokat. A későbbi idők, a 18. és 19. századi összeírások arányait is megvizsgáló Imreh István szerint „a Bethlen Gábor országglásától számított egy és fél évszázadban megszilárdult és nagyjából-egészéből ugyanakkora maradt a szabadrendi székelyek közössége”⁶⁶.

A székely nemesség speciális csoportját képezték a városlakó nemesek. Velük kapcsolatban 1619-ben rendelkezett úgy Bethlen Gábor, hogy a városban lakó és sem annak terheiben, sem a többi nemessel együtt a hadviselésben részt venni nem akaró városi nemeseket kötelezze Udvarhelyszék főkapitánya a város terheinek viselésére⁶⁷. 1620-ban u Bethlen István Erdély helytartójaként azt az oklevelet adta ki az udvarhelyszéki fő- és alkapitányoknak valamint királybíróknak, hogy mivel az udvarhelyszékieknek kiváltságuk van a fejedelemtől arra vonatkozóan, hogy a nemesség közöttük a közös teherviselésre köteles, ezért a nevezett tisztek a város lakosságát a nemességgel szemben oltalmazzák meg⁶⁸. Ugyanezt az oklevelet a fejedelem újra kiadta 1623-ban kétszer⁶⁹, majd pedig 1624-ben is⁷⁰. Mindez azt mutatja, hogy a városlakó nemesség a fejedelmi utasítás ellenére ragaszkodott adómentességéhez, és nem volt hajlandó részt vállalni ebben a másik közösségi rendben, a városiban sem. Viszont mivel a városba költözés folytán a nemes székely gyakran felhagyott a katonai szolgálattal is, Bethlen elsősorban a taxát fizető várost és a közösségi szabályokat védelmezte velük szemben⁷¹. Ezzel ellentétes folyamat is zajlott a városban, amiről egy 1622-ben Sepsiszentgyörgynek adományozott kiváltságlevél beszélt, mégpedig hogy „az városnak elei nemcsak nobilitáltak magokat, de még házokat is eximáltak”⁷², vagyis a városi polgárok, csakúgy, mint a vármegyékben, szintén a nemesség megszerzésére törekedtek, noha mint közösség erőlyesen felléptek a leválókkal szemben. Bethlen Gábor a székely városok mellett, amelyeknek számos kiváltságot adott⁷³, a székely közösségek

⁶⁴ MOL. F. 136. III. k. 58. sz.

⁶⁵ 1627-ben a nemesek aránya 2%-os volt, a lóföke 34%, a jobbágyoké pedig 20%.

⁶⁶ IMREH I.-PATAKI J. 1992. 42. p.

⁶⁷ SZOKI. IV. k. 202-203. p.

⁶⁸ SZOKI. IV. k. 210-211. p.

⁶⁹ SZOKI. IV. k. 220-225. p.

⁷⁰ SZOKI. IV. k. 226-227. p.

⁷¹ Számos városoknak adott kiváltságában igyekezett Bethlen Gábor kivenni a székely mezővárosokat a széki bíraskodás alól, ezzel is nagyobb városi önállósághoz juttatva a szék közösségének leválásellenes politikájával szemben. Így járt el 1625-ben is, amikor Háromszék több városának is adott ilyen tartalmú privilégiumot. In. SZOKI. 1934. 360-361. p.

⁷² SZOKI. IV. k. 218. p.

⁷³ Erről lásd BALOGH J. 1994. 27-32. p.

más formáit, például a falvakat is kiváltságolta, csakúgy, mint korábban azt Báthory Gábor tette⁷⁴.

A különböző falvaknak vagy városoknak adott különleges kiváltságok ellenére a székely közösség legalapvetőbb identitása a katonai közösséghez való tartozás volt, ez pedig a faluközösségek szintjén öltött testet a 17. században. Bár nem viselték el azokat, aki le akartak válni erről a közösségről, azt sem fogadták el, ha valaki „idegen”, például felszabadított jobbágy teljes közösségi jogot jelentő földet kért magának a falu földjéből. Mivel pedig a Bethlen Gábor által elrendelt rekuperálások leginkább a közelmúltban jobbágyot szerzetteket érintették súlyosan, ezért az eddig a közösségi jogokért küzdő szegényebb nemesek és lófők egyként tiltakoztak a rekuperálások ellen már 1623-ban. Ez látható abból a Háromszék közössége által készített követutasításból is, amelyet 1623 áprilisában fogalmaztak meg a gyulafehérvári országgyűlésre küldött követek számára⁷⁵: „Ezelőtt ilyen szabadságunk volt, hogy nemes ember fogatkozott lófű embertől és veres darabantól pusztá helyet megvehetett, melyre ősjobbágyát rá szállíthatta, most az olyanok connumeráltattak. Vicissim az lófű ember és drabant is vehetett fogatkozott nemes embertől. Kegyelmetek ő felségét találja meg, hogy az szabadság maradjon meg köztünk s afféle connumeratio szálljon le...Vadnak köztünk idegen nemzetségből aquirált jobbágyok is, úgy mint szász, oláh és Magyarországból hozott és városokból szállott, kiket az nemes ember, vagy lófű ember pénzen vött, vagy őstől maradt helyre szállított; mostan azok is recuperáltattanak, kiknek semmi örökségek köztünk nem volt, s nincsen mostan is, supplicandum est, hogy afféle idegen nemzetbeli jobbágy maradjon kezénél az nemes embernek és lófűnek, ne is connumeráltassék. Városokból is szállottanak nemes ember földére szükségük miatt, kik recuperáltattak az nemes ember kezéből, sok el is bujdosott ezután. Akiket pedig őstől maradt helyekre szállítottanak székelyt, azokat is connumerálták. Supplicandum hogy ő felsége azokat is condonálja...” . A követi utasítás további részeiben pontról pontra felsorolták sérelmeiket, amelyben szerepelt többek között, hogy némelyek már a medgyesi gyűlés előtt is uraik birtokában voltak, némelyek ötven-hatvan esztendeje, és mégis recuperálták őket. A panaszok között szerepelt az is, hogy sok örökre vagy zálogban adott birtokot recuperáltak Bethlen tiszteje. Az érdekes az, hogy a kérvényben nem csak az örökre megszerzett de a zálogban náluk lévő birtokokat is vissza akarták követelni. Ugyanígy azt a jobbágyot is visszakérték, akik azért kötötte el magát, mert egy lófőnek vagy nemesnek a jobbágyát megölte.

Mindemellett a panaszok között azt is felsorolták, hogy az összeírók sok korábbi lófőt elégtelen felszerelésük miatt csupán a darabontok közé sorolták be. Azt kérték ezért, hogy a fejedelem tartsa meg őket „ régi szabadságokban”, azaz engedje a lófők között összeírni őket. Úgy tűnik ez alapján, hogy jelentős volt a különbség a lófőség és a darabontság között. A panaszlevél azonban elsősorban a nemesség kérvénye volt, illetve mindazoké, akik éppen Báthory Gábor idejétől kezdődően, főképpen pedig Beth-

⁷⁴ VOFKORI M. 1999. 16-17- p.: 1622 szeptemberében Bethlen Gábor Zetelaka és Oroszhegy falvak lakosait minden rovatat, adó, segély és kamarai nyereség, úgyszintén minden hadi szemle s rendes és rendkívüli hadi szolgálatok alól kivette s mentesítette oly feltétellel, hogy a fejedelem és fejedelmi utódai számára évenként 100 000 zsendelyt szállítsanak Fejérvárra. A mentesítés mellett még további engedményeket is kaptak a falvak lakosai, például kivette őket a fejedelem a széki kapitány és voltaképpen a szék, a közösség hatásköréből. Emellett kimondta azt is, hogy senki magát közülük jobbágyul nem kötheti, a földjére jobbágyot nem telepíthet, ha valai mégis ezt tenné, azt el kell fogni, és ha megszökne, ingóságait a közösség számára kell lefoglalni. A szék sokszor próbálta maga alá vonni Zetelakát, de a lakosai igyekeztek megvédeni a privilégium által biztosított jogaikat.

⁷⁵ SZOKI. VI. k. 70-75. p.

len Gábor fejedelemsége alatt megindultak felfelé, vagy legalább a nemesi társadalomban való megkapaszkodás útján. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy milyen nagy birtokkal rendelkeztek és hány jobbágyot tartottak. A különböző székeket tekintve a legtöbb jobbágyot tartók jobbágyainak száma nagyban különböző volt, még ugyanazon esztendő tekintetében is. Így kimagasló a jobbágyok száma Udvarhelyszék nemesi esetében. A legtöbb jobbágyot uraló Kornis Ferenc 252 jobbágya háromszor több, mint a legnagyobb marosszéki jobbágytartó, Dersi János jobbágyainak száma. és csaknem kétszerese Basa Péter jobbágyai számának, aki Háromszéken számított a legnagyobb jobbágytartónak 1614-ben. A legkisebb lélekszámmal rendelkező és ezért nehezen hasonlítható Csíkszékek esetében Lázár János birtokolta 1614-ben a legtöbb jobbágyot, szám szerint 54-et. Ez a szám alig kevesebb, mint Dersi János jobbágyainak száma Marosszéken, de legalábbis ugyanannyi, mint a Marosszéken a sorrendben negyedik Kornis Ferenc jobbágyainak a száma. Ugyanakkor a már említett marosszéki Dersi János a 76 jobbágyával csak az ötödik helyen állna Udvarhelyszéken, és a harmadikon Háromszéken. Néhány nemes esetében azt láthatjuk, hogy több székből is jobbágytartóként szerepel. Így Kornis Ferenc, akinek 252 udvarhelyszéki jobbágya mellett Marosszéken is feljegyeztek 54 jobbágyát, Béli Kelemen, aki 38 csíki jobbágya mellett 1614-ben még 44 háromszéki jobbágyot birtokolt, Komáromi István, aki 20 marosszéki és 28 csíki jobbágy ura volt ugyanakkor. Az egyes jobbágytartók által uralt jobbágyok számait tekintve úgy tűnhet, mintha a központi Udvarhelyszék indult volna el a legerőteljesebben a feudalizálódás útján. Az összes nemes és jobbágy számát, különösen a számarányait figyelembe véve azonban⁷⁶ úgy tűnik, hogy a legtöbb nemest Háromszéken, méghozzá Sepsiszéken írták össze (126 fő), a legtöbb jobbágyot pedig Udvarhelyszéken (1772 fő, 35, 53%). Ugyanakkor a szabadok aránya mindenhol meghaladta az 50%-ot⁷⁷, kivéve Marosszékot, ahol mindössze 42,34% volt. Marosszéken a nemesek viszonylag alacsony és a jobbágyok viszonylag magas száma ellenére is, mint láthatunk, nem kimagasló a nemesek által uralt jobbágyok száma. Ez arra enged következtetni, ami a lustrák vizsgálata alapján számszerűen igazolható is, hogy Marosszéken feltűnően nagy számban rendelkeztek a lófők is egy-egy jobbággal, sőt a primorok körében is inkább az egy-két jobbágy tartása tekinthető általánosnak. Ha végignézzük a primorok-jobbágytartók neveit, azt állapíthatjuk meg, hogy közülük kevesen töltöttek be jelentősebb tisztségeket a székelységen belül vagy a fejedelemségben. Az első tíz jobbágytartó között két olyan név is szerepel, akiknek családjai nem elsősorban Marosszéken belül voltak birtokosok, ez a Lázár és a Kornis család. Azok a primorok, akik Bethlen Gábor fejedelemségének ideje alatt jelentős pozíciókban voltak, a többi székéből kerültek ki.⁷⁸ Amennyiben a Bethlen Gábor fejedelemsége alatt készült lustrákat összevetjük, akkor jól látható, hogy bizonyos jobbágytartók esetében a jobbágyok számát tekintve jelentős volt a változás. Így például Kornis Ferenc Udvarhelyszéken összeírt jobbágyainak a száma 1614 és 1627 között félszázalal növekedett, és

⁷⁶ [Az arányszámokat feldolgozta Imreh István és Pataki József: IMREH I-PATAKI J.:1979, 162-163. pp.](#)

⁷⁷ [Udvarhelyszék: 51, 66%, Csík-Gyergyó-Kászonszék: 53, 31%, Háromszék: 57, 47%. A szabadok aránya ugyanakkor Csíkszékben 57,10%, Gyergyószékben 60, 64%, Kászonszékben 65,36%, Sepsiszékben 64,43%, Kézdiszékben 57,27%, Orbaiszékben pedig csupán 45,55%.](#)

⁷⁸ [A 17. század végén, 18. század elején bárói, grófi címet szerzők jól mutatják azt, hogy melyik család játszott jelentős szerepet a század folyamán. Az elsők között lett báró Kornis Gáspár, aki, noha a család nem volt székely eredetű, ekkorra a legnagyobb birtokos és jobbágytartó lett a Székelyföldön, majd altorjai Apor István és Zabolai Mikes Mihály. Később, az elsők között szerzett grófi címet Apor István, Köröspataki Kálnoki Sámuel, zabolai Mikes Mihály és Petki Dávid. APOR P: 1978. 26-28. pp.](#)

ennél is jelentősebb a növekedés a Béldi Kelemen jobbágysági esetében Csík-, Gyergyó- és Kászaszékben. Itt ugyanis csupán öt év leforgása alatt nőtt a számuk 38-ról 104-re, több, mint a kétszeresére. Majdnem ugyanilyen nagy mértékű növekedés látható, igaz, 1614 és 1627 között az Ugron Pál esetében Udvarhelyszéken, aki 1614-ben még csak 58 jobbággal rendelkezett, 1627-ben pedig már 101-gyel. Kisebbségi növekedés mutatkozik az udvarhelyszéki Péchi Simon jobbágyságának számában, (1614-ben 57 fő, 1627-ben 68 fő), az ugyancsak udvarhelyszéki Dániel Mihálynál (1614: 53 jobbágy, 1627: 89 jobbágy), valamint a csíki Hadnagy András esetében (1614: 15 fő, 1619: 33 fő). Bizonyos esetekben nagyjából ugyanazokat a számokat találjuk. Ilyen Udvarhelyszéken Geréb András, 1614-ben 108, 1627-ben 110 jobbággal és Bögözi András, 1614-ben 40, 1627-ben pedig 37 jobbággal. Több alkalommal viszont csökkenés figyelhető meg. Balassy Ferencnek Udvarhelyszéken például 1614-ben még 180 jobbágyát számolták össze, míg 1627-ben már csak 125-öt. Petki Jánosné esetében ugyan ez a változás nem olyan jelentős, mégis egyértelmű a csökkenés. (1614: 100 jobbágy, 1627: 89 jobbágy) Csíkban az 1614-ben még a legtöbb, 54 jobbággal rendelkező Lázár István jobbágyságának száma 1619-re megfeleződött, csakúgy, mint Petky Farkasné jobbágyságának száma (1614: 29, 1619: 15).

A Királyi Könyvekben szereplő adományok vizsgálata alapján megrajzolható egy kép az adományok nagysága alapján a megadományozottak sorrendjéről. Eszerint a legjelentősebb adományt, egy új adomány formájában a Fiafalvi Geréb János kapta 1625-ben.⁷⁹ Az adománylevél szerint 14 udvarhelyszéki és három Fejér megyei és egy Küllői megyei településen kapott adományt részjószágaikra, ezeken felül még három olyan udvarhelyszéki településen, ahol kúria is tartozott a részjószághoz. Jelentős adományban részesültek rajta kívül a Királyi Könyvek szerint Petky Jánosné Kornis Katalin (Nova Donatio formájában 16 udvarhelyszéki faluban részjószággal), Petky János fia, Petky Ferenc (Nova Donatio 15 udvarhelyszéki faluban lévő részjószágra), Ugron Pál (14 faluban Udvarhelyszéken részjószággal adományozása), Dániel Mihály (új adomány 9 udvarhelyszéki és 5 sepsiszéki faluban lévő részjószága), Zsámbokrét Miklós (Székelyudvarhelyen kúriával és malommal, valamint 11 udvarhelyszéki faluban részjószággal adományozása), Kékedi Zsigmond (11 alcsíki faluban részjószággal adomány), Farkas Ferenc (új adomány 10 udvarhelyszéki faluban lévő részjószága), Toldalgi Mihály (5 marosszéki, és 1-1 kézdi- és orbai széki faluban részjószággal adományozása). A felsorolt megadományozottak közül heten udvarhelyszékiek vagy döntően ott rendelkeztek birtokokkal, egy csíkszéki megadományozott található, Kékedi Zsigmond, aki azonban 1619-ben már szintén Udvarhelyszéken íratott össze és egy orbai széki. Ez tehát azt mutatja, hogy ebben az időben a legnagyobb változások ebben a székben történtek, valamint hogy Bethlen Gábor elsősorban ennek a széknek a székely nemeseit támogatta és adományozott nekik hivatalokat és birtokokat.

Székely nemesi családok birtokadományai illetve nemesítések Bethlen Gábor fejedelemsége idejéből a Királyi Könyvek alapján

Ambrus Tamás (Szováth) nemesítés: Gyulafehérvár, 1627. május 25 /XIII. köt. 32./ Angyalos János: (Kapus-Torda vármegye): több telek adományozása

Marosszentkirály, Marosszentgyörgy: részjószággal: Gyulafehérvár, 1615. január 18 /VIII. köt. 9./

Anthos Máté és fia Bálint és István: nemesítés: Gyulafehérvár, 1628. május 5. /XII. köt. 90./

⁷⁹ Liber Regius, XII. köt. 41.f. időpontja 1625. augusztus 8.

Balássy Ferenc (Véczke) : Kelementelkén 18 jobbágy adományozása: Gyulafehérvár: 1628. március 29. / XII. köt. 78 /

Bartalyus Balázs alcsernátoni lelkész, címerrel és adómentességgel nemesség adományozása. Gyulafehérvár: 1614. augusztus 16. /VII. 313./

Bartha István (Dálnok) : nemesítés: Kassa, 1620. február 8. /X. köt. 146./

Bartha István (Lukafalva): Kolozsvár, 1614. május 20. /VII. köt. 191. /

Bedő Mihály és Antal, Péter (Kézdi-Polyán): nemesítés: Gyulafehérvár: 1628. május 5. /XIV. köt. 48. /

Bélteki Varga Gergely (Makfalva) :nemesítés: Gyulafehérvár, 1619. augusztus 10. /X. köt. 133./

Benkő Balázs: Maksán 2 jobbágy : Kassa, 1624. február 24. /XI. köt. 47./

Bereczky Mihály (Szentrontás): Torboszló: 3 jobbágy: Gyulafehérvár, 1627. június 10. /XIII. köt. 58./

Bíró Péter: nemesítés: Gyulafehérvár, 1614. augusztus 31. /VII. 319./

Bodó János: (Karácsonfalva) nemesítés: Várad, 1624. június 10. /XIII. 11./

Borbély Ferenc (Csegez) nemesítés: Nagyszombat, 1620. szeptember 18. /X. köt. 202./

Borsos Tamás: (Marosvásárhely) Mező-Madaras, Kölpény, Kisfalud: részjóságok Várad, 1614. november 5 /VII.köt. 348./

Bögözi András: (Miklósfalva): a hadjáratban való részvétel alól felmentés. Szeben, 1613. november 27. /VII. köt. 11./

Budai János (Bágyon): nemesítés. Gyulafehérvár, 1614. július 14. /VII. köt. 320. /

Csabai Márton (Csaba): nemesítés. Kolozsvár, 1618. október 7. /X. köt. 11. /

Chyaak Tamás (Gyergyószentmiklós): nemesítés. Gyulafehérvár, 1623. május 20. /VII. köt. 350./

Csákány Balázs : Nova Donatio Náznánfalván lévő birtokára. Szeben, 1613. december 30. /VII. köt. 43./

Cseh Miklós: nemesítés. Szeben, 1614. január 4. /VII. köt. 103./

Csere vagy Szakács Miklós (Alsóboldogasszonyfalva): nemesítés. Gyulafehérvár, 1615. november 16. /VIII. köt. 137./

Tuson Mihály (Kászón): nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. augusztus 1. /XIII. köt. 27./

Cseri Benedek (Nagy-Bölon): nemesítés. Gyulafehérvár, 1622. november 5. /XI. köt. 28./

Csigedi András és János (Kisfalud): nemesítés. Gyulafehérvár, 1618. június 30. /X. köt. 69./

Csehi Gergely és István (Szárhegy): nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. május 17. /XIII. köt. 12./

Csupor Miklós (Alsó-Torja): Gyulafehérvár, 1617. május 4. /VIII. 244./

Dániel Ferenc (Vargyas): kinevezése Vargyasszék (territorium Vargyasiensis) királybírájává. Gyulafehérvár, 1624. április 6. /XII. köt. 20./

Dániel Mihály: Nova Donatio Felső-Rákoson, Vargyason kúriával, Olaszteleken, Száldoboson, Volálon, Bardóczfalván, Fülén, Hermányban, Telegdi-Bacsonban, Baróton, Köpeczen, Szárazajtán, Nagyajtán, Bölonben lévő részjóságaira. A stranitzai táborban, 1621. október 10. /XI. köt. 3./

Egyed Máthé (Kövesd) : nemesítés. Fogaras, 1615. február 20. /VII. köt. 26. /

Endes György (Csik-Szentimre): nemesítés. Nagyszombat, 1620. december 15. /X. köt. 206./

Eresztevényi Ferencz (Eresztevény): nemesítés. Brassó, 1622. augusztus 9./XI. köt. 22./

Farkas Jakab, Mihály, Péter: nemesítés. Gyulafehérvár, 1619. július 16. /X. köt. 113./

Farkas Ferenc (Bögöz): Nova Donatio. Bögözön kúriával és malommal, Gyepesen, Matisfalván, Agyagfalván, Zetelakán, Mogyoróson, Bétán lévő részjóságaira. Beszterce, 1620. július 14. /X. köt. 19./

: Udvarhelyen kúriát, részjóságokat, Dersben és Telekfalván jobbágytelkeket kap. Gyulafehérvár, 1625. május 2. /XIII. köt. 49./

Farkas István (Dálnok): nemesítés. Gyulafehérvár, 1623. június 6. /VII. köt. 352./

Farkas Péter (Tatros): nemesítés. Gyulafehérvár, 1615. november 21. /VIII. köt. 106./

Ferenczi István: Patakfalván 3 jobbágy adományozása. Száldobos, 1629. június 1. /XIV. köt. 100./

Fodor István (Csíkszentimre): nemesítés. Gyulafehérvár, 1627. április 3. /XII. 55./

Geréb János (Fiatfalva): Nova Donatio: Feleken, Szederjesen, Kis-Ludason (Fejér vármegye), Sárdon (Küküllő vármegye), Fiatfalván az elrontott, de általa újjáépített kúriával, Boldogasszonyfalván kúriával, Új-Székelyen, Keresztúrfalván, Csekefalván, Timafalván kúriával, Galambfalván, Medeséren, Farkaslakán, Siménfalván, Rugonfalván, Muzsnában, Mogyoróson, Keményfalván, Bethfalván, Fenyéden és Keresztúron lévő részjóságaira. Gyulafehérvár, 1625. augusztus 8. /XII. köt. 41./

Gyárfás Pál (Lécfalva) és Jankó Boldizsár (Zágon): Alsó-Torján kúriákkal, Peselneken, Kantafalván (Háromszék): részjóságok. Nagyszombat, 1621. február 9. /X. köt. 205./

Ilea v Hea Péter (Kézdi Sárfalva): adómentességgel nemesítés. Nagyszombat, 1620. július 29. /X. köt. 209. /

Istvánházi Mihály: Nova Donatio: Szentkirályon négy jobbágytelekre. Szeben, 1614. január 20. /VII. köt. 234./

Jancsó Gáspár és István: Nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. január 25. /XV. köt. 109./

Jankó Ferencz (Sepsiszentgyörgy): nemesítés. Gyulafehérvár, 1618. július 4. /X. köt. 70./

Kékedi Zsigmond: Csíkszentkirályon kúriával, Zsögödön, Szentsimonon, Szentimrén, Szentmártonban, Szentgyörgyön, Kotormányban, Menaságon, Hosszú-Aszón, Mindszenten Kászonban részjóságok. Gyulafehérvár, 1625, augusztus 18. /XIII. köt. 55./

Királyi jogok adományozása mindazon birtokaira, amelyeket Csík és Udvarhelyszéken nagyapjától örökölt. Szeben, 1628. március 29. /XII. köt. 79./

Kemény Boldizsár (Bükkös): a gerendi kastélyt a hozzá tartozó részjóságokkal adomány. Gyulafehérvár, 1618. április 26. /X. köt. 54./

Keresztes Ferenc (Lécfalva): nemesítés. Magyar-Bród, 1621. november 8./XI. köt. 13./

Kereszturi György (Szentmihályfalva): nemesítés. Nagyszombat, 1620. szeptember 23. /X. köt. 203./

Kornis Katalin, Petky János özvegye: Nova Donatio: Dersben kúriával, Agyagfalván, Muzsnán, Mogyoróson, Bögözön, Betában, Fancsiban, Vágáson, Dobófalván, Felsőboldogasszonyfalván, Oroszhegyen, Zetelakán, Gyepesen, Egében, Jászfalván, Kányádon lévő részjóságaira. Kolozsvár, 1618. december 12. /X. köt. 94./

Kósa György és Imre (Csíkszentmihály): nemesítés. Brassó, 1627. március 4. /XIV. köt. 12./

Kósa Imre : Nova Donatio: Csíkszentmihályon lévő részjőszágára. Mikó-Újvár, 1627, július 10. /XIV. köt. 13./

Kovács András (Zetelaka): nemesítés. Várad, 1624. június 10. /XIII. köt. 11./

Köllő Miklós (Gyergyószentmiklós): nemesítés. Gyulafehérvár, 1623. május 20. /VII. köt. 34./

Lázár István: Csík-, Gyergyó-, Kászon székek királybírójává kinevezése, Gyergyószentmiklóson vámot szedhet. Szeben, 1613. december 9. /VII. köt. 79./

Literáti Márton (Tamásfalva): Alsó- és Felsőcernátonban 1-1 részjőszág adományozása. Kolozsvár, 1614. október 29. /VII. köt. 164./

Literáti Szabó Márton: Márkosfalván 3 részjőszág adományozása. Székelyudvarhely, 1623, január 1. /XI. köt. 30./

Magh István (Homoródszentmárton): nemesítés. Besztercebánya, 1620. július 29. /X. köt. 187./

Makai János: Nova Donatio Mezőmadarason, Kölpényben, Kisfaludon lévő részjőszágaira. Gyulafehérvár, 1614. július 4. /VII. köt. 257./

Máthé Ferencz, Mihály, Pál, Péter (Zabola): nemesítés. Szakolcza, 1622. január 5. /XI. köt. 26./

Mikes Gábor és Péter (Papolcz): Papolczon, Zágonban, Körösön, Krasznán, Martonfalván jobbágyok adományozása. Kolozsvár, 1619. október 31. /VI. köt. 369./

Mikó Ferenc (Hidvég): Csík-, Gyergyó- és Kászonszék királybírójává kinevezés. Szeben, 1613. november 18. /VII. köt. 10./

nyujtódi Donáth Péter részjőszágának adományozása Vacsárcson, amit az a háborúban való meg nem jelenés miatt veszített el. Radnóth, 1628. június 10. /XIV. köt. 50./

Nagy Boldizsár és felesége Ráday Borbála (Sinfalva): Nova Donatio: a Bethfalván lévő részjőszágára. Gyulafehérvár, 1617. december 22. /X. köt. 14./

Nagy Gergely (Csegez): nemesítés. Nagyszombat, 1620. szeptember 18. /X. köt. 202./

Nagy Máté (Korond): Korondon több telek adományozása. Gyulafehérvár, 1618. augusztus 20. /X. köt. 85./

Nagy vagy Száz Lőrincz (Vajdaszentiván): nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. május 25. /XIII. köt. 26./

Nemes Balázs és János (Hidvég): a magtalanul elhalt Geréb János árapataki és eródsdi részjőszágait adományként kapják. Meggyes, 1614. március 15. /VII. köt. 181/

Péter István: Nova Donatio: Albison lévő házára. Besztercze, 1622. október 7. /XI. köt. 25./

Petky Ferencz (Ders): (Petky János kiskorú fia): Nova Donatio: Dersben kúriával, Muzsnán, Kányádon, Jastfalván, Egében, Szentlászlón, Gyepesen, Agyagfalván, Mogyoróson, Dobófalván, Vágáson, Bétán, Oroszhegyen, Zetelakán, Felsőboldogasszonyfalván lévő részjőszágaira. Gyulafehérvár, 1614. július 29. /VII. köt. 282./

Petky István: Zsomboron, Homoródszentpéteren és Homoródújfaluban részjőszágok. Száldobos, 1629. május 26. /IV. köt. 98./

Pozsgai György (Felfalu): nemesítés. Gyulafehérvár, 1627. április 25. /XIV. köt. 4./

Réthy István és felesége, Apor Margit (Alsótorja): Nova Donatio: Páloson, Szárazpatakon, Peselneken és Kantán lévő birtokaira. Gyulafehérvár, 1625. május 24. /XIII. köt. 39./

Sebestyén András és Péter (Mezőbánd): nemesítés. Kolozsvár, 1615. május 11. /VIII. köt. 33./

Simonfi Simon (Léczfalva): nemesítés. Fogaras, 1625. március 3. /XIII. köt. 19./

Szabó Márton (Márkosfalva): nemesítés. Kassa, 1620. február 21. /X. köt. 144./

Szakács János (Szenterzsébet): nemesítés. Kolozsvár, 1618. december 3. /X. köt. 113./

Ifj. Székely Mózes: Székelykeresztúron egy malom a Küküllőn, Csekefalván és Bethfalván részjóságok adományozása. Brandenburgi Katalin, Gyulafehérvár, 1630. február 14. /XV. köt. 32./

Szentpáli János (Novaj): Marosszentgyörgyön részjóság és kúria adományozása. Kassa, 1624. június 27. /XI. köt. 53./

Kebelén, Szódön 2-2 és Mogyoróson 1 jobbágytelek adományozása. Gyulafehérvár, 1624. október 8. /XI. köt. 56./

Száltelek falura királyi jog adományozása. Gyulafehérvár, 1628. április 6. /XII. köt. 84./

Toldalagi Mihály (Cseke): Szentbenedeken kúriával, Ákosfalván és Folyfalván részjóságok adományozása. Darócz, 1623. január 10. /XI. köt. 31./

Udvarfalván, Galambodon és Léczfalván részjóságok adományozása. Fogaras, 1628. március 18. /XIV. köt. 38./

Zágonban egy részjóság adományozása, Brandenburgi Katalin, Gyulafehérvár, 1630. február 25. /XVI. köt. 33./

Tompa János: Kisborosnyón egy jobbágytelek adományozása. Gyulafehérvár, 1628. július 7. /XIV. köt. 63./

Ugron Pál: Szentmihályon, Szentléleken, Tiboldon, Árvátfalván, Sándorfalván, Ábrámfalván, Szentlászlón, Egében, Bögözön, Dályában részjóságok adományozása. Gyulafehérvár, 1616. április 2. /VIII. köt. 164./

néhai Bakó Lázár Egében lévő birtokát adományként kapja. Gyulafehérvár, 1626. augusztus 20. /XII. köt. 50./

Székelykeresztúron a Küküllőn egy malmot, Timafalván kúriával részjóságot és Feleken egy egész jóságot adományként kap. Brandenburgi Katalin, Gyulafehérvár, 1630. február 26. /XVI. köt. 38./

Vaja András és István (Páva): egy telek adomány. Gyulafehérvár, 1616. április 12. /VIII. köt. 171./

Varga István (Csíkszentlélek): nemesítés. Meggyes, 1615. október 29. /VIII. köt. 76./

Zab Dávid: Vásárhelyen három jobbágy adományozása. Kolozsvár, 1614. május 13. /VII. köt. 184./

Zsámbokréty Miklós: Székelyudvarhelyen kúriával és malommal, Jánosfalván, Telekfalván, Dersben, Árvárfalván, Patakfalván, Felsőboldogasszonyfalván, Oroszhegyen Mátéfalván, Vágáson, Dobófalván és Bikafalván (Udvarhelyszék) részjóságok adományozása. Besztercebánya, 1620. július 14. /X. köt. 189./

Zsigmond János (Székelyszállás): nemesítés. Várad, 1624. június 10. /XIII. köt. 11./

A nemesítések illetve kiváltságolások a legtöbb esetben nem tartalmaztak indoklást, illetve azt, akiknek az esetében indoklást találtam, a korábbiakban már közöltem. Az egyszerű nemesítések nagy többsége azonban, Bethlen vagy Báthory Gábor nemesítéseikor is, leginkább katonai szolgálat vagy más szolgálattételek jutalma volt. Ezekről a székelyekről keveset tudunk, nemességük pedig nem volt minden esetben hosszú éle-

tű. Megkapaszkodásuk a nemesek között nagyban függött egyéni szerencséjüktől és gazdasági erejüktől, ügyességüktől.

A 17. század elején részben tovább folytatódott az a tendencia, hogy a régi primori családok minden módon igyekeztek megerősíteni egzisztenciájukat az uralkodótól származó birtokadományok, új adományok révén, emellett a székely közösségen belüli jobbágyszerzés útján, másrészt egyre nagyobb méreteket öltött az armális általi nemesítés, így létrejövöben volt a székely nemesi társadalomnak egy másik, szegényebb rétege is, akik közül csak keveseknek sikerült meggyökerezni a nemesség között. Az a székely nemesi társadalom, amely a 17. század végén kezdett körvonalazódni, valójában a Báthory Gábor és Bethlen Gábor idején formálódni kezdő csoportból jött létre. Azoknak a csoportja, akik a 17. század végén a nemesek közé tartoztak, akkor kezdett kirajzolódni, amikor Báthory Gábor rendkívül nagy számú nemesítései és adományai révén megszilárdult egy nemesi csoport helyzete. Ezek a régi családok illetve felemelkedett többnyire katonai vezetők lettek azok, akik alapjai lettek az alakuló nemesi társadalomnak. A *nemes* kifejezést ekkorra, a Bethlen Gábor-féle lustrák idejére már csak ezekre a székelyekre használták, akik éppen személyesen kapott adományaik, okleveleik birtokában, maguk is nemesnek tekintették magukat, ezáltal némileg elkülönültek és igyekeztek is elkülönülni a székely közösség mindenkire kiterjedő jogokat és kötelességeket tartalmazó rendjétől. A *nemes* kifejezés tehát, úgy tűnik, a székelységen belül éppen ezekben az esztendőben nyerte el egy olyan formáját, amikor egy világosan megkülönböztethető csoportot kezdtek érteni alatta, még akkor is, ha természetesen ennek a csoportnak is változott a legelső rétege az elszegényedések stb. által. A székelység alapvetően közösségi volta miatt azonban a nemességnek ez a formálódása, azaz a közösségről való leválása terhes volt konfliktusokkal. Az éppen ekkor megszaporodó erőszakoskodások azt mutatják, hogy éppen az egyes székelyek leválásának a folyamata volt az, ami a székely közösség ellenállását kiváltotta, tehát azok az évek, amikor elindult a leválás útján. A legtöbb konfliktus a perek adatai szerint nem a legnagyobb székely birtokosok és a közösség között volt, hanem azokkal szállt szembe a közösség, akik személyükben és földjüket tekintve is megpróbálták leválni a faluközösségről. A levált vagy kivált székely nemeset nem tekintették többé a székely közösség ugyanolyan tagjának, mint önmagukat. Ez a szemléletmód a leválóknál is megjelent, hiszen akár Borsos Tamás, akár Mikó Ferenc, akár később Apor Péter írásaiból látható egy távolságtartás a székelységgel szemben, noha maguk is székelyek voltak. Érdekes azonban emellett, hogy éppen a házassági stratégiák elemzése mutatja meg azt, hogy a leváló székely nemesség ugyanakkor saját csoportján belül házasodott, tehát egyértelműen előnyben részesítette a párválasztáskor még a 17. század folyamán a székely családokat. Sőt még a szegényebb székely családok gyermekeivel is gyakrabban házasodtak ekkor, mint az erdélyi nemesség egyéb családjaival.

A Királyi Könyvek adatainak a vizsgálata által még világosabban áll előtűnk Bethlen Gábor székelypolitikája. A fejedelem olyan székelypolitikát követett, aminek az alapjait Báthory Gábor fejedelemsége alatt rakták le, és sok esetben azokat a Báthory alatt emelkedni kezdett székely nemeseket támogatta, akik éppen a század elején lettek, döntően katonai szerepük miatt, a székely nemesség legnagyobb jobbágytartói, mint az Ugron, a Bögözi vagy a Dersi családok, de ekkor erősödtek meg a Béli család pozíciói is.

Rövidítések jegyzéke

Levéltári források

- MOL = Magyar Országos Levéltár, Budapest
- F. szekció, Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, Cista Diplomatica F. 136. Székely lustra jegyzékek és nemesi összeírások, III. k. 38 sz.
- Erdélyi Királyi Könyvek, Bethlen Gábor Királyi Könyvei: Libri Regii Gabrielis Bethlen, VI-XVI. k.
- KNLvt = Kolozsvári Nemzeti Levéltár, Kolozsvár
- Székely Láda, 56. sz. VIII. 1. Az 1614-es conscriptio.
- Székely Láda, 50. sz. 51. sz. Az 1627-es conscriptio.
- MNLvt. = Marosvásárhelyi Nemzeti Levéltár, Marosvásárhely.
- Marosvásárhely város levéltára. Politikai akták. 168/B

Irodalom

APOR P. 1978.	Apor Péter: Metamorphosis Transilvaniae. Bukarest. 1978.
BALOGH J. 1994	Balogh Judit: A székely város a 16-17. században. In: Város és társadalom a XVI-XVIII. században. Szerk. Faragó Tamás. Miskolc.
BALOGH J. 1995.	Balogh Judit: A székely társadalom az 1614. évi összeírás tükrében. In: Társadalomtörténeti tanulmányok. Szerk. Faragó Tamás. Miskolc. 1995.
CONNERT J. 1901.	Connert János: A székelyek intézményei. Kolozsvár. 1901.
CONNERT J. 1906.	Connert János: A székelyek alkotmányának történeti és történelmi vizsgálata, különösen a XVI. és a XVII. században. Székelyudvarhely. 1906.
DEMÉNY L. 1993.	Demény Lajos: Bethlen Gábor székely politikája. kéziratos.
EOE.	Erdélyi országgyűlési emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor. I-XXI. k. Bp. 1875-1898.
IMREH I.-PATAKI JÓZSEF. 1992.	Imreh István-Pataki József: Kászonszéki krónika. 1650-1750. Budapest-Bukarest. 1992.
JAKAB E.-SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1901.	Jakab Elek-Szádeczky-Kardoss Lajos: Udvarhely vármegye története a legrégebbi időktől 1849-ig. Bp. 1901.
KELEMEN L. 1913.	Kelemen Lajos: Újabb adattár a vargyasi Dániel család történetéhez. Kolozsvár. 1913.
KÓVÁRY L. 1859-1861	Kóváry László: Erdély történelme. I-VI. k. Pest. 1859-1861.
SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927.	Szádeczky-Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927.
SZOKI.	Székely oklevéltár. Szerk. Szabó Károly – Szádeczky Lajos – Barabás Samu. Bp. 1872-1934.
SZOKI. új sorozat	Székely oklevéltár. új sorozat. Szerk. Demény Lajos, Pataki József. I-IV. k. Bukarest-Kolozsvár. 1983-1998.
TT	Történelmi Tár
VOFKORI M. 1999.	Vofkori Mária: Társadalmi és gazdasági változások

sok az udvarhelyszéki Havasalján a 17-18. században. Kolozsvár. 1999.